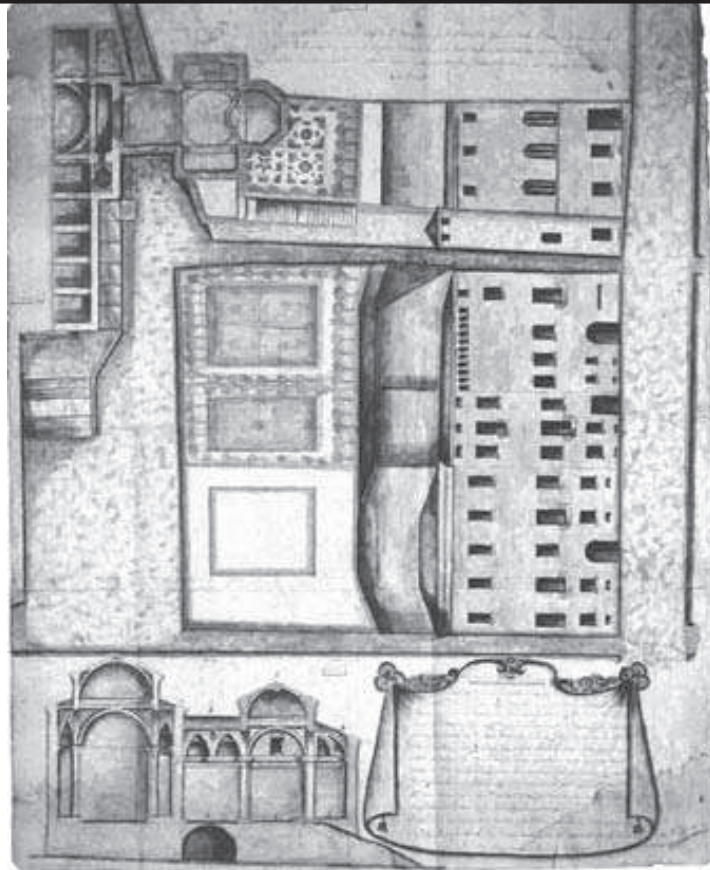

Francesc Miralpeix

LA GIRONA D'ÈPOCA MODERNA

Tradicionalment, el període que convenim a anomenar com a època moderna s'emmarca en un arc cronològic que aniria des de la fi del segle XV i fins a la Guerra d'Independència o del Francès, a inicis del segle XIX. El títol més ajustat per a aquesta xerrada del cicle de conferències dedicat a la construcció de la ciutat, però, hauria de ser la Girona dels segles XVI i XVII, atès que el segle XVIII es tractarà de manera específica en una altra xerrada. No obstant això, em serà indispensable tractar alguns aspectes que s'endinsen en els anys inicials del set-cents, com ara la construcció de la façana exterior i l'escalinata de la catedral de Girona o la construcció del nou Hospital de Santa Caterina.

Tal com s'anuncia en el petit díptic del cicle, no sempre és possible englobar la totalitat dels canvis i transformacions que una ciutat ha acumulat al llarg de la seva història. La ciutat és un organisme viu que s'acomoda a les necessitats canviants dels qui l'habiten i dels qui la visiten; d'altra banda, una ciutat que no evoluciona acaba convertint-se en un aparador buit, en una capsula sense ànima. Girona, com s'ha pogut comprovar en les exposicions dels conferencians que han passat per aquest cicle, és un exemple d'una ciutat canviant i mal·leable. Fixem-nos ara només en l'exemple de les muralles: quan calgueren per defensar la ciutat i els seus estadants, se'n construïren a tot el perímetre; quan calgué enderrocar-les per donar cabuda a les necessitats demogràfiques, s'enderrocaren.

Si prenem de punt de partida la coneguda il·lustració del senyor Jordi Sagrera del tall de 1535 –i fins i tot de l'aixecament de la primera meitat del segle XIV–, realitzat

a partir del document *Estima de cases, terres i altres propietats de la ciutat de Girona, feta en 1535, en temps de Miquel Garbí, notari públic i secretari del Consell General de la Ciutat, per raó de la contribució de los gastos del riu Ter* (AMG), i la comparem amb qualsevol de les abundants cartografies de Girona de la fi del segle XVII o dels primers anys del segle XVIII, podem arribar fàcilment a la conclusió que els canvis en l'estructura urbana de la ciutat foren mínims. No obstant això, una mirada atenta ens farà adonar que si bé la malla urbanística de la ciutat pràcticament no varià gens —exceptuant la construcció de les estructures defensives—, sí que canvià per a sempre més el seu *sky line*. I no només això: durant els segles XVI i XVII es definiren alguns dels espais urbans més emblemàtics de la ciutat que encara ara articulen els punts neuràlgics de la Girona del segle XXI.

No es pot parlar, d'altra banda, d'un urbanisme giro-ní d'època moderna, almenys en el sentit d'ordenació de l'espai i dels usos de la ciutat derivats d'una racionalització teòrica prèvia. Ben al contrari, i com fou habitual a la majoria de les ciutats d'arreu del territori peninsular, els canvis que afectaren les ciutats —i Girona no en fou pas una excepció— foren acumulatius, atzarosos i sense cap corpus normatiu de caràcter integral que en regulés el creixement —s'haurà d'esperar a mitjan segle XVIII, a mesura que els models estrangers de l'ideari il·lustrat vagin penetrant, per trobar els primers grans intents de planificació urbanística. Mentrestant, el desenvolupament i transformació dels barris, com deia, obeí a les circumstàncies històriques del dia a dia de les ciutats.

La ciutat conventual

A la fi del segle XVI, Girona tenia els següents recintes monàstics, acomodats dintre del perímetre de la ciutat emmurallada per Pere III el Cerimoniós, a mitjan segle XIV: Sant Francesc (franciscans), Santa Clara (clarisses), Sant Domènec (dominics), el Carme (carmelitans), la Mercè (mercedaris), Cadins (cistercenques), Sant Pere de Galligants (benedictins) i Sant Daniel (benedictines). A més, hi havia les canòniques de Santa Maria (catedral), Sant Feliu (col·legiata) i Sant Martí Sacosta (agustinians). Aquests emplaçaments monàstics s'acomodaren dins del perímetre de la ciutat emmurallada per Pere III el Cerimoniós, a mitjan segle XIV. Tal com ha estudiat àmpliament Anna Gironella, aquesta ciutat conventual, d'altra banda tan característica i definidora del període modern, es veié reforçada després de Trento amb l'arribada dels ordes reformats i d'alguns més de nous, que a poc a poc conqueriren i alteraren l'escàs espai de la densa trama urbanística medieval. Igualment, la proliferació de confraries i congregacions, en les quals s'emmotllava l'univers gremial, accentuà encara més la presència de la religió en la definició de l'arquitectura i de l'espai urbà.

Els caputxins –un orde sorgit d'una escissió de la regla franciscana que propugnava una militància més activa en el vot de pobresa– arribaren a Girona el 1581, gràcies –com també havia passat a Barcelona– a l'impuls municipal. Edificaren el seu primer convent a les Enderrocades, aprofitant un eremitori preexistent. El 1624, segons Roig i Jalpí, ja figuren instal·lats al pla, al camí ral que anava

cap a Barcelona (a tocar l'actual carrer de la Rutlla), en un convent *ex-novo* que dedicaren al Corpus Christi. A mitjan segle, la pesta i la desprotecció obligaren els frares a retornar a la muntanya. La Guerra de Successió, però, els obligà de nou a marxar-ne –en el seu lloc s'hi construï el fortí dels Caputxins– i a instal·lar-se definitivament a la casa dels Cartellà, a l'actual seu de l'Arxiu Municipal i del Museu d'Història de la Ciutat.

Com deia, al llarg del segle XVII arribaren nous ordes reformats a la ciutat. Els pares agustinians, des de l'any 1584 instal·lats a Pedret, edificaren el 1608 el seu nou convent a l'actual plaça de la Independència (o de Sant Agustí) –que reformarien a mitjan segle XVIII amb un ambiciós projecte. També hi desembarcaren els carmelites descalços –un orde reformat del Carme–, que el 1591 trobaren emplaçament al nou convent de Sant Josep, al cor de Girona, a l'antiga plaça dels Draps. Encara ara, la seva església elevada –a la qual s'accedia per una escalinata davantera, enderrocada al segle XIX– és un dels exemples més bells de l'arquitectura carmelitana més primigènia, que adopta amb gran elegància el llenguatge del classicisme arquitectònic cincentista. Val la pena subratllar, d'altra banda, que és un dels conjunts arquitectònics que requereixen un estudi que pugui aportar-nos alguna clària sobre l'autoria del disseny.

Fora de la ciutat, el govern de la Universitat promogué el 1611 la instal·lació dels frares mínims de Sant Francesc de Paula, que erigiren un nou convent adossat al baluard de Sant Francesc, a l'actual edifici del Bolet. Roig i Jalpí identifica la zona com un espai de bordells, malgrat que el

plànol de les deus d'aigua conservat a l'Arxiu Capitular de Girona en situa alguns a tocar de Sant Domènec. Igualment, a principis del segle XVII els beneficiats de la catedral promogueren la instal·lació de les monges caputxines, a tocar de l'espai on ells mateixos farien construir la seva capella dedicada a Sant Lluç anys més tard. El darrer orde a instal·lar-se foren les beates dominiques, el 1699, amb un convent petit al carrer del Portal Nou.

Menció a part mereix l'arribada dels jesuïtes. Gràcies a la promoció dels canonges Jaume i Miquel Agullana, la canònica agustiniana de Sant Martí Sacosta es convertí en col·legi de la Companyia. El 1767, després de l'expulsió de l'orde, es convertí en seminari conciliar. Tradicionalment, s'ha atribuït la construcció del portal de la façana de l'església i el característic encoixinat rústec al mestre de cases Llätzer Cisterna, que també edificà la façana de l'església de Sant Feliu, la casa de la vila de Mataró o el claustre del convent del Carme d'Olot. Emperò, queda per resoldre si el disseny del conjunt també pot atribuir-se a aquest mestre de cases o si bé en fou només el constructor. El relleu esculpit del sant Martí tallant la capa, que presideix la portalada, és obra d'Onofre Fuster, un dels escultors més reputats d'aquell moment.

Capelles, confraries i congregacions

Si el periple dels caputxins és il·lustratiu del vaivé dels ordes nous en la recerca d'un espai adequat per instal·lar-se, no ho és menys la recerca que portaren a terme els congre-

gants dels Dolors. El 20 de juny de 1687, el bisbe Miquel Pontich concedí llicència al pare provincial dels servites per fundar la Venerable Congregació de Maria dels Dolors. Amb el permís del bisbe, l'any 1694 valoraren la possibilitat d'instal·lar-se a la nova església de l'Hospital de Santa Caterina, promoguda pel canonge Narcís Cassart uns anys abans. Cercaven un espai fix per celebrar el culte a la Corona Dolorosa de Maria, que des de feia pocs anys arrelava amb força al Principat. L'emplaçament, però, no fou definitiu, ja que el 1695 l'església hospitalària es convertí en magatzem de palla. La congregació es veié obligada a explorar alguns indrets de la ciutat: el 6 de juliol de 1725 ja disposaven d'un projecte i de 3.000 lliures per a portar-lo a terme. No obstant això, l'any següent encara persistien a trobar l'emplaçament més adequat a les seves necessitats. El 1726 estudiarien la idoneïtat d'instal·lar-se a la nova església dels beneficiats de la seu, a Sant Lluç, però tampoc l'espai els fou grat. I encara, el 21 de juny de 1726 resolgueren fer la capella a la Col·legiata de Sant Feliu, als terrenys que ocupaven la casa de l'obreria de l'església i la pabordia, havent descartat prèviament el convent dels carmelites per l'elevat preu que els suposava. Finalment, col·locaren la primera pedra de la seva seu definitiva el 8 de març de 1732, al costat de l'església dels mercedaris. Salvador Fèlix, un contractista, es feu càrrec de les obres. El 4 d'abril de 1743 es beneí la capella i el 30 de març de 1743 el noble Anton Çarriera y de Rocabertí llegà 100 lliures per construir-hi el cambril, que anà a compte d'Agustí Soriano.

Entre la fi del segle XVI i els darrers anys del segle XVII, la confraria del Roser, una de les més populars de

l'època, promogué la construcció d'una capella annexa a l'església del convent dels pares dominics. Tot i que es desconeix l'autor de la planta, l'espai és un bell exemple de capella autònoma, començada a construir a mitjan segle XVI i beneïda pel bisbe Onofre Reart el 1613. L'orde dòric auster que sosté l'entaulament que recorre i lliga tot l'espai, amb trompes a les cantonades del quadrilàter per elevar l'octògon del cimbori, és atribuïble a un arquitecte amb molt bon coneixement de l'ofici. El cimbori, més maldestre, és atribuïble al mestre de cases gironí Joan Lavall, a qui demanaren que construís les cobertes exteriors tal com s'estaven fent al nou Hospital de Santa Caterina. Al costat de la capella del Roser s'erigí una capella dedicada al beat Dalmau Moner, començada a edificar el 1721 amb un llenguatge de ressons *borrominians* i amb guixos ornamentals que evoquen la rocalla. Menció a part mereix la capella dels beneficiats de la seu, que també maldaren per tenir un espai propi de culte –en gran part empesos pels mateixos canonges, amb els quals pledejaren en més d'una ocasió per disputar-se un espai de reunió i culte dins de la catedral. L'any 1724, el bisbe Josep de Taverner i Dardena els donà el preceptiu permís per construir la seva capella pròpia en un terreny adjacent als actuals Banys Àrabs, llavors propietat de les monges caputxines. La subhasta fou concorreguda pels mestres de cases Agustí Soriano, autor de la traça, i Simó Ferrer, que la contractà associat amb el també mestre de cases Pere Garau. La senzillesa de l'interior –una nau central amb volta de canó amb llunetes, cor i dues capelles laterals amb tribunes– i l'austera façana esmussada en un dels angles, una fórmula molt enginyosa

per encaixar-la a l'eix descendent del carrer, conformen un dels edificis més singulars i bells de Girona.

Faria llarguíssim de ressenyar tots i cadascun dels treballs tocants a l'ofici de mestres de cases que s'endegaren entre 1720 i 1740, uns anys de forta represa econòmica després del parèntesi bèl·lic de la Guerra de Successió. L'impuls de les ordenances municipals de reparació d'edificis de 1720 posà ordre a l'urbanisme de la ciutat, amb un protagonisme especial dels mestres de cases Agustí i Francesc Soriano. Agustí Soriano intervingué en la reconstrucció del Pont Major (1732), en les importants reformes del convent dels carmelites descalços (1735), que comportava alterar els jardins de la casa Serralta i la Pujadas, o en les reformes del claustre del convent de Sant Francesc (1739). Per la seva banda, Francesc intervingué en el projecte de reforma del convent de Sant Domènec (1731). Igualment, els mestres de cases Antoni i Josep Cisterna, descendents d'una nissaga de mestres de cases i picapedrers actius a Girona des de la fi del segle XVI, foren protagonistes de moltes obres per a particulars, de la construcció de la quarta andana de la catedral dissenyada per Pere Costa i de la refortificació de les places fortes d'Hostalric i Roses (1724), en societat amb les seves intervencions més destacables.

Escales i façanes

Les fites més importants de la transformació de la ciutat de Girona durant l'època moderna es concentren bà-

sicament en quatre espais: Sant Feliu, la catedral, Sant Martí Sacosta i els estudis generals (actual edifici de les Àligues). A banda de l'erecció dels nous convents i de les reformes d'ampliació o reparació dels preexistents, més concentrades però als primers decennis del segle XVIII, les obres més ambiciosos, si se'ns permet anomenar-les així, se centren en els accessos i les façanes dels grans temples gironins.

El primer gran espai que veié transformada la seva fesomia exterior fou el de la Col·legiata de Sant Feliu, la façana de ponent de la qual s'encarregà al mestre de cases Llätzer Cisterna. És un exemple de façana retaule que incorpora plenament el llenguatge arquitectònic renaixentista, segons els preceptes del tractat de l'arquitecte italià Jacopo Barozzi da Vignola. L'any 1601, Cisterna féu una maqueta que serví de guia per a la contractació del primer cos de la façana, portat a terme quatre anys més tard pels mestres de cases Felip Regí i Joan Jausi, i del segon cos el 1610. La façana, alta i esvelta, encaixada entre els potents fonaments de les dues torres campanar, és un dels primers manifestos del llenguatge arquitectònic renaixentista –“a la romana”– en terres gironines.

Tres quarts de segle més tard, els canonges de Santa Maria s'inspiraren en la veïna Sant Feliu per impulsar el tancament de la gran nau gòtica de la catedral. El juliol de 1606 s'havien acabat els arcs ogivals del darrer tram de la volta gòtica, que quedarien lligats a la contrafaçana i es posà simbòlicament la primera pedra del frontis modern. No obstant això, les obres definitives no s'iniciarien fins al 1680, sota la iniciativa dels bisbes Francesc Pijoan

i Sever Tomàs Auter. El primer cos de la façana s'adjudicà el constructor Francesc Puig, responsable de bona part de les fortificacions gironines d'aquells anys. Guiant-se amb la traça de la façana dissenyada per l'escultor Miquel Llavina, Puig havia de fer els fonaments i pujar la carreuada de pedra de Montjuïc fins a l'alçada de la primera cornisa. Pocs mesos després, el disseny de façana retaule proposat per Miquel Llavina no acabà de convèncer el capítol. La disconformitat amb el projecte es traduí en un segon disseny, ara encarregat al tracista carmelità fra Josep de la Concepció. Els canonges optaren per una nova traça definida per dues grans pilastres perimetrals coronades per un imponent frontó: la traça de Miquel Llavina, clarament inspirada en la de la veïna Sant Feliu, es revestia d'un aire més classicitzant. L'any 1691 els canonges subhastaren el segon cos, que com a màxima dificultat comprenia la peanya de la Mare de Déu i l'inici de les capelles de la contrafaçana. En aquesta ocasió, el contractista fou Bartomeu Soriano, un mestre d'obres d'origen aragonès. Paral·lelament i per iniciativa del bisbe Miquel Pontich, es començà la construcció de la gran escalinata. S'adjudicà la contracta a Pere Cases, un important mestre d'obres de Vic. El 1698 es començà el tercer cos, que comprenia l'estàtua de la Fe i l'arrencada de la gran rosassa. Bartomeu Soriano, assistit pels seus fills Josep i Joan, continuaren la construcció per la part de fora, mentre Joan Alesma s'encarregà de la contrafaçana i de les finestres del trifori. Les obres avançaren a bon ritme fins al 1700. Aquell any es produí una profunda modificació al disseny de fra Josep de la Concepció: seguint el consell de Bartomeu Soriano, els

canonges acceptaren segar les pilastres i col·locar-hi unes balconades, adduint que d'aquesta manera el frontis guanyaria en decoració. Cap al 1708 es començà l'enderroc de la façana romànica, l'enllosat del tram de nau alliberat per l'enderroc i el muntatge de les portes de pi de melis de Tortosa. Passada la Guerra de Successió, el 1728 s'encarregà l'últim tram a l'escultor Pere Costa, que enterrà definitivament l'elegant disseny de fra Josep i proposà un acabat més decoratiu. Quan la paret segellà definitivament la nau gòtica, s'interrompé. Era l'any 1733 i quedava per fer les finestres i la balustrada. Ben aixoplugats, els canonges decidiren donar prioritat a l'acabament del campanar, seguint el model tradicional de planta quadrada amb acabament vuitavat. És obra d'Agustí Soriano i es construí entre 1752 i 1759.

Entre les obres de Sant Feliu i les de la catedral, un altre espai de la ciutat es transformà radicalment. Es tracta de les edificacions adjacents a l'església de Sant Martí Sacosta. El 1631, els Agullana uniren la “casa vella” amb la “casa nova o principada” a través d'un gran pont sostingut per un arc rebaixat, que donà coherència i magnificència al gran casal. L'obra fou realitzada per Felip Regí, mestre de cases que treballà amb Llätzer Cisterna a Sant Martí Sacosta, i Joan i Guillem Serra, escultors dels escuts i gàrgoles. El conjunt, d'una unitat arquitectònica molt reeixida, salva el desnivell dels dos casals. Alhora, l'escalinata monumental enllaça el pla inferior del gran casal amb l'accés principal a l'església de Sant Martí. La bella graonada té un element molt interessant i gairebé ocult: al petit pinacle rematat amb una bola del costat dret –el que està a tocar

la fusteria Encesa— hi ha inscrit l'any 1680. Aquest detall no és menor: l'escenografia urbanística d'aquest sector és anterior a la de la catedral. De fet, l'ennobliment de l'espai no deuria passar per al bisbe Pontich i als canonges que l'any 1691 impulsaren l'acabament de l'escalinata de la catedral entre un espai i l'altre.

Finalment, no podem passar per alt la construcció dels estudis generals o universitat literària, que sigui dit de passada rivalitzarien amb els estudis promoguts pel col·legi de la Companyia. El 4 de desembre de 1561 es posà la primera pedra d'un edifici emparat pel Consell de la Ciutat i els canonges del Capítol. Les primeres obres, però, no arribaren fins al 1566, amb l'erecció de tres aules alineades a la muralla d'Alemanys. Gràcies als estudis de Joaquim Garriga sabem que el 1570 s'afrontà la construcció de la façana, que tancaria en forma de L l'espai que disposava de dos cossos de dues plantes. L'austera façana plana i pedregosa quedà definida per una porta principal d'accés en forma de portalada adovellada en arc de mig punt. Les obres tocants a la les feines de paleta anaren a càrrec dels mestres de cases Joan Petit, Francesc Fàbrega —picapedrer—, Montserrat Paler —ferrer— i Onofre Enric, que féu el treball d'esculpir l'escut amb les armes de la ciutat sostingut per dos àngels i coronat amb les armes del rei Felip II esculpides damunt l'àliga bicèfala i coronada de la casa d'Àustria. La inscripció de la façana és un recordatori de reafirmació de la doctrina tridentina, especialment gelosa de frenar el luteranisme.

Muralles i baluards

No són poques les descripcions de viatgers i militars, especialment des de mitjan segle XVIII, que descriuen la ciutat de Girona com una plaça forta, de difícil assalt i ben protegida per les muralles i baluards que la circumdaven. És una estampa llunyana, de fet, de la ciutat actual, que s'eixampla sense cap impediment més enllà de l'Onyar. A la fi del segle XVII, però, Girona vivia dins de l'urbanisme estret de les muralles, cada vegada més presents. En aquest sentit, i tal com ha estudiat David Iglésias, després de la Guerra dels Segadors s'edificaren els baluards de Santa Clara (1654), de Sant Francesc (1654) —a la plaça del Mercat— i de la Mercè (1654), en els espais alliberats del convent de Santa Clara i del Carme. A l'últim terç de segle s'edificaren la lluneta de Bournonville —a la Devesa—, i els baluards del Governador, de la Santa Creu i de Figuerola, seguint la línia que va des de la Cambra de Comerç a Correus. Fora del recinte murallat, també s'erigiren torres i forts, i la fortalesa de Montjuïc és la més destacable. Hi havia la torre de Sant Joan, de Sant Lluís i de Sant Narcís i de sant Daniel, erigides el 1653 per reforçar les defenses de les zones més desprotegides de la muntanya, i els forts del Conestable de Castella Iñigo Melchor Fernández de Velasco (a l'est, construït entre 1653 i 1675), el del capítol o dels Sants Quatre Màrtirs (1675) el de Sant Narcís o de la Ciutat i el dels Caputxins, també dels mateixos anys. Cal ressenyar també el fort de la Reina Anna (1653), el fort del Calvari (1675) i el dels Caputxins (1707).

Com acabaria passant a Barcelona després de 1714, la perspectiva de feina i encàrrecs a Girona entre 1670 i 1712 guià l'arribada de mestres de cases i contractistes d'arreu del país, els quals, sota les ordres dels enginyers i arquitectes militars, participaren en la majoria de les licitacions. Els arxius contenen notícies abundants de les societats formades pels mestres de cases, com la de Pere Garau, Llorens Santmartí, Joan Giberta i Pere Bets per fer la paret de la contramuralla del Mercadal, des del baluard de Sant Agustí fins al baluard del portal del Governador (1687); o la de Jaume Boxó, Jaume Bohira, Joan Alesma i Francesc Font per a la construcció del fortí del rec Monar (1688); o novament de Pere Garau, ara al servei de l'enginyer Carlos Quirioco –nebot de l'enginyer milanès Ambrosio Borsano–, per al fortí de la Santa Creu (1692) –Garau també refortificà el del Conestable (1692) i enllosà la torre de Sant Joan (1692). Un dels contractistes més destacats, però, fou Francesc Puig, un mestre d'obres originari de Sant Hipòlit de Voltregà amb llarga experiència en aquest tipus d'encàrrecs, que obtingué el privilegi de ser considerat empresari de les fortificacions reials a Girona. Puig és el responsable de les obres del fortí del Conestable (1675-1683).

Per fer-nos una idea de la intensitat constructiva del període, el capítol de la seu, que participava en el pagament de les obres de fortificació de Girona i de la frontera, assegurava haver-hi destinat 132.000 reals només el 1682, una quantitat gens menyspreable.

Un nou hospital

Mentre avançaven les obres de la catedral, els gironins assistiren a l'acabament de dues grans obres que amb el temps han assolit un protagonisme indiscutible en el teixit urbà i arquitectònic de la ciutat. La primera és la construcció de l'Hospital de Santa Caterina, avui remodelat i convertit en flamant seu de la delegació de la Generalitat de Catalunya a Girona. Iniciat el 1666 gràcies als doblers del bisbe Ninot, l'hospital es construí en diverses fases. Hi participaren mestres de cases i fusters locals, com Jaume Boxó, Josep Brossa o Narcís Presas, i el 1679 es consagrà l'església, per bé que no estava del tot acabada. La segona fase de l'hospital no s'inicià fins passada la Guerra de Successió. Entre 1735 i 1750 es completà l'estructura primigènia i s'encarà la construcció del pati principal de distribució, que incloïa un accés monumental en forma d'escalinata al primer pis. El projecte, del mestre d'obres d'Agustí Soriano –fill del Bartomeu Soriano, responsable de la façana de la catedral–, atorgà una monumentalitat funcional a l'edifici, completada a la fi del segle XVIII amb la construcció de la casa de convalescència. Aquesta edificació i la coetània capella de Sant Narcís, impulsades pel bisbe Tomàs de Lorenzana, constitueixen el punt i final de les grans transformacions de la Girona d'època moderna. La seva anàlisi, això no obstant, traspasa la cronologia proposada per aquesta xerrada.

Bibliografia

- ALBAREDA, Joaquim (1996), “Girona durant la Guerra de Successió”, dins COSTA, Lluís *et alii*, *Història de Girona*, Girona, Ateneu d’Acció Cultural, p. 214-220.
- ALBERCH, Ramon; QUER, Josep (2001), *La Girona del set-cents. Els límits d’una transformació (1700-1792)*, Girona, Ajuntament de Girona i Diputació de Girona (Quad).
- AV (1992), *Atlas Girona Ciutat, XVII-XX*, Girona, Col·legi d’Arquitectes de Catalunya Demarcació de Girona.
- BLANCH E ILLA, J. (1853-1862), *Gerona historico-monumental*, Girona, G. Torres.
- BOADAS, Joan (1986), *Girona després de la guerra de Successió. Riquesa i estructura social al primer quart del segle XVIII*, Girona, Institut d’Estudis Gironins.
- BUSQUETS, Joan; SIMON, Antoni (1993), *Girona al segle XVII*, Girona, Diputació de Girona-Ajuntament de Girona (Quaderns d’Història de Girona).
- BUSQUETS, Joan (1994), *La Catalunya del Barroc vista des de Girona: la crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat [etc.].
- CALZADA, José (1975), *Las claves de bóveda de la catedral de Gerona*, Gerona, Editorial escudo de oro.
- CANAL I ROQUET, Josep; CANAL I DE DIEGO, Eduard; NOLLA I BRUFAU, Josep Maria; SAGRERA ARADILLA, Jordi (1995), *La ciutat de Girona l’any 1535*, Història Urbana de Girona 2. [Girona], Ajuntament de Girona.
- CASTELLS, Narcís (1984), “Oficis i gremis a la Girona moderna”, dins ALBERCH, Ramon, *Gremis i oficis a Girona*, Girona, Ajuntament de Girona, p. 71-105.

- DÍAZ CAPMANY, C. (1998), TORRES GONZÁLEZ, F., *Historia de las fortificaciones y alojamientos militares de Girona*, Zaragoza, Institución “Fernando el Católico” (CSIC).
- DOMÈNECH, Gemma (2001), *Els oficis de la construcció a Girona, 1419-1833. Ofici i confraria, mestres de cases, picapedrers, fusters i escultors a Girona*, Girona, l’Ajuntament de Girona - Institut d’Estudis Gironins - Patronat Francesc Eiximenis.
- FONT, Lambert (1952), *Gerona. La catedral y el Museo Diocesano*, Gerona, Editorial Carlomagno.
- GARRIGA, Joaquim; BOSCH, Joan (1997), “L’arquitectura i les arts figuratives dels segles XVI-XVII”, vol. II, *Història de la Cultura Catalana. Renaixement i Barroc. Segles XVI-XVII*, Barcelona, Edicions 62.
- GIBERT, Mireia (2004), *Sant Domènec de Girona. Aproximació a un convent de predicadors oblidat*, treball de recerca de doctorat sota la direcció del Dr. Joan Molina, Girona, Universitat de Girona, (inèdit).
- GIRBAL I NADAL, E. C. (1866), *Guía-Cicerone de la inmortal Gerona*, Girona, Gerardo Cumané y Fabrellas.
- GIRONELLA, Anna (2005), *Girona, ciutat de convents i monestirs. Segles X-XIX*, Girona, Ajuntament de Girona.
- Guia d’arquitectura de Girona* (1980), Girona, Col·legi d’arquitectes de Catalunya, p. 31-32.
- Guia d’arquitectura. Girona ciutat* (1996), Girona, Col·legi d’Arquitectes de Catalunya.
- IGLÉSIAS, David, *La muralla de Girona. Dels orígens a l’enderrocament*, Girona, Institut d’Estudis Gironins-Ajuntament de Girona, 2003.
- JUAN, Isabel (2009), *L’antic Hospital Santa Caterina de Girona: projecte per a un conjunt monumental*, Màster en Gestió del

- Patrimoni Cultural en l'Àmbit Local, Universitat de Girona, (inèdit).
- MARQUÈS, Jaume (1979), *Girona vella*, Girona, Ajuntament de Girona.
- MARQUÈS, Josep Maria (2000), *Per les esglésies*, Girona, Diputació de Girona-Caixa de Girona, 2000 (Quaderns de la Revista de Girona 88. Guies 37).
- MARQUÈS, Josep Maria (2000), *Ermites i santuaris de la diòcesi de Girona*, Girona, Diputació de Girona.
- MARQUÈS, Josep Maria (2009), *Inscripcions i sepultures de la catedral de Girona*, Girona, Diputació de Girona.
- MIRALPEIX, Francesc (2009), “L’acabament de la seu de Girona: projectes i fases de construcció de la façana barroca (1680-1733)”, a *Locus Amoenus*, núm. 9 [2007-2008], p. 189-227.
- MIRALPEIX, Francesc, SOLÀ, Xavier, *L’art barroc a Girona*, Girona, Diputació de Girona, [Quaderns de la Revista de Girona. Guies] (en premsa).
- NOLLA, Josep Maria (2003), *La catedral de Girona, l’obra de la seu*, Sala Girona de la Fundació “La Caixa”: del 19 de setembre al 30 de novembre de 2003, [catàleg], Girona, Fundació “La Caixa”.
- PALOL, Pere de (1955), *Gerona Monumental. Los Monumentos cardinales de España. XVIII*, Madrid, Editorial Plus Ultra.
- PLA CARGOL, Joaquim (1946), *Gerona arqueològica y monumental*, Girona, Dalmau Pla Editores.
- PLA CARGOL, Joaquim (1947), *Gerona Històrica*, 3era ed., Girona, Dalmau Carles.
- PUIGVERT, Joaquim M. (2001), *Església, territori i sociabilitat als segles XVII-XIX*, Vic, Eumo Editorial.
- RAHOLA, Carles (1929), “Els monuments religiosos”, *La ciutat de Girona*, I, Barcelona, Barcino.

- RAHOLA, Carles *Gerona y sus monumentos*, Gerona, Ayuntamiento de Gerona.
- ROIG I JALPÍ, J. G. (1678), *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona y cosas memorables*, Girona.
- SUREDA, Marc (2004), “La catedral de Girona, matèria històrica: historiografia a l’entorn de la seu (s. XVII-XXI)”, *AIEG*, vol. XLV, p. 69-109.
- VILLANUEVA, Jaime (1803-1852), *Viaje literario a las iglesias de España*, Madrid, Imprenta Real, vol. XII.